

dalmi körök felé fordulva — néhány szerény gondolattal rámutatni s a jobb jövő várásának legnagyobb reménységével a Magyar Néprajzi Társaság XLV. közgyűlését megnyitom.

(Deutscher Auszug.) *Eröffnungsrede des Präsidenten in der Gesamtsitzung der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft am 23. März 1933.* In Ungarn lebt auch heute noch recht wertvolles Material an Volkskunst, Volksdichtung, Volksmusik und Volksbräuchen. In Verbindung mit der musikalischen Tätigkeit *Zoltán Kodály's* wurde neuerlich die Volksmusik dem Interesse des gebildeten Publikums zugänglich gemacht. *Kodály* war einer der ersten, die uns den Weg wiesen, wie man sich mit warmer Menschlichkeit, vollkommener Hingebung und entsprechender Vorbereitung dem Volksgeist nähern und seine Schöpfungen verstehen lernen soll. *Kodály* geht aus dem Akzentsystem der ungarischen Sprache aus, wenn er darauf hinweist, dass der ungarische Text eine eigene Musik schafft und dass man aus dem einfachsten Volkslied alles Wesentliche der ungarischen Formensprache erkennen kann. *Kodály* war es auch, der darauf hinwies, dass die ungarische Volkskultur nicht nur Ursprung der ungarischen Kultur ist, sondern, auch heute lebend, der organische Teil derselben ist. In dem der Präsident *Kodály* aus dem Anlasse seines 50-jährigen Geburtstages begrüsst, betont er, dass die wissenschaftliche Arbeit *Kodály's* vom Standpunkte des nationalen Lebens von grosser Wichtigkeit ist.

Czakó Elemér.

NÉPRAJZ ÉS ZENETÖRTÉNET.

A néprajz leginkább a kis nemzeteknél virágzik, mert azok korán felfedezték benne a nemzeti önismeret forrását és a létért való küzdelem hatalmas fegyverét. A XIX. század második felében nálunk is érdeklődéssel követte a nagyközönség a néprajz kezdő lépéseit. Azután ez az érdeklődés csökkent. A millennium táján az a meggyőződés alakult ki a magyarságban, hogy léte most már újabb ezer évre biztosítva van.

Ebből az illúzióból a háború és minden következménye katasztrofálisan magához térítette legalább a nemzet gondolkodóbb részét. Most a néprajz iránti érdeklődés újra emelkedőben van.

Ha elgondolom, a művelt svájci vagy angol mennyivel tájékozottabb a magyarnál saját néphagyományai felől s mily meggyőződéssel vesz részt a hagyományos népszokásokban, azt kell mondanom, hogy ez a növekvő érdeklődés sem sokkal több a közönytől és hogy nálunk a néprajz még soká nem foglalhatja el az őt illető helyet a nemzet művelődésében. Mégis azt kell hinnünk, jó úton van s bízhatunk benne, hogy a Néprajzi Társaság munkája előbb-utóbb meghozza gyümölcsét.

Már jóval kevesebb érdeklődést látunk a szaktudományok területén. A modern történetírás ugyan egyre inkább kezdi bevonni kutató anyagába a néprajz eredményeit. Annál tartózkodóbb az irodalomtudomány, mely például mai napig adósunk népköltészeti szövegeink stílustörténeti vizsgálatával.

Régi írásokba, könyvekbe temetkező tudósaink bizonyos lezéssel tekintenek az élő forrásokból merített adatokra. Pergament-

és papírkönyvtárak katonái nem ismerik el az eleven könyvtárnak hitelességét. Pedig számos kérdésben a papírkönyvtárak cserbenhagynak s csak az élő hagyomány nyújt valamelyes felvilágosítást.

Nem új ez a lenézés a magyar irodalomban. Tudjuk, hogy *Anonymus* nemcsak városligeti szobrán húzódik mélyen csuklyájába. Életében is elfödte szemét a magyar élet fontos jelenségei elől. Megvetette az élő hagyományt. Pedig ma sokat adnánk érte, ha a „parasztkok hamis meséi“ és az énekmondók „fecsegő énekei“ből csak néhány magyar mondat maradt volna ránk. S bár ma itt egy olyan társaság ülésén vagyunk jelen, amelynek egyik főcélja a „parasztkok hamis meséi“nek kutatása: Péter mester hiperkritikus szelleme ma is él és ha pusztításait meg akarjuk gátolni, minden alkalmat meg kell ragadnunk, hogy az élő hagyomány fontosságára rámutassunk.

Mindenki, aki a hagyomány jelentőségét érzi, örömmel fogadja például *Jakubovich Emil* új magyarázatát a krónikák egy, eddig érthetetlen, mondatához. A honfoglaló vezérek „magukszerzette“ énekeiről beszél a krónikás. Rosszalja, világi hiúságnak tartja, hogy ily módon akarták dicsőségüket, híruk-nevüket fenntartani maradékaik közt. Tehát még hallott honfoglaláskori éneket. Csakhogy nyugati, keresztény szemüvegén keresztül nem értette meg stílusukat. *Jakubovich* a vogul, osztják hősi énekekre s a szibériai őstörök sírfejíratokra mutat rá. Azok első személyben mondják el a hőstetteit, mintha ő maga beszélne. Valószínűleg ilyenfélék voltak a honfoglaló vezérekről szóló magyar énekek is.¹

Íme, milyen jelentősége lehet az élő hagyománynak a történet és irodalomtörténet számára. Hogy a zenetörténet számára még nagyobb a jelentősége, sőt egyenesen nélkülözhetetlen, arra óhajtok ma röviden rámutatni.

*

Magyar szövegű írott vagy nyomtatott zeneemlékünk a XVI. század előtti időből egyetlenegy sincs. A zenei írásbeliség odáig csakis az egyház hivatalos könyveiben jelentkezik. A XVI. század hatalmas kótanyomtató lendülete nálunk is papírra tett vagy nyegven dallamot: Tinódiét és a Hofgreff-gyűjteményt. Zenei írásbeliségünk tehát — nem számítva egy-két himnusz-fordítást és a néhány hangnyi Pominóczky-daltöredéket — mindjárt nyomtatványokkal kezdődik. Utána szinte száz évig újra némaság. 1607-ben bejön ugyan a Szenczi-zsoltár francia dallamaival, sokáig külföldi nyomdákban készül, aztán Bártfán, Lőcsén, csak 1648-ban Váradon. Ebben természetesen nem kereshetünk magyar zenét, a magyar lélek sajátos lelki kifejezését. Az 1651 óta felsorakozó katolikus egyházi énekeskönyvek dallamanyaga is legnagyobbbrészt nemzetközi. Igen kis részéről sejtethetjük, hogy magyar termék.

Már inkább megcsillan egy-egy magyarnak tartható vonás világi

¹ L. Magyar Nyelv, 1931, 265. sk. — Hozzátehetjük, ugyancz a formája a szinte napjainkig élő halottbúcsúztatónak s más, régi irodalmunkból ismert búcsúzó-énekeknek. L. F. Deák Ferenc: Irodalomtörténeti tanulmányok. Budapest, 1909 és Ir.tört. Közl., 1907, 300—32. lap.

dalok és táncok kéziratos gyűjteményeiben, amelyekből kettő is akad a XVII. században. Ezek után is száz évnyi űr tátong. Rendszeres, folytatólagos írásbeliség világi zenében csak a XVIII. század végétől van nálunk.

A világi magyar zenei tradíció földalatti folyóhoz hasonló, mely útjának nagyobb részét láthatatlanul tette meg, itt-ott napfényre jutott rövid időre, hogy aztán újra eltűnjön.

Lehetséges-e, hogy ez a néhány tucatnyi dallam volna egy több mint ezer éve nyilvántartott, kultúrájában annál is régibb nép egész zenei termése?

Ha meggondoljuk, hogy a zene már a primitív ember életét úgy veszi körül, mint a levegő, hogy az embernek naponta szüksége van bizonyos mennyiségű zenére, ezt nem tarthatjuk lehetségesnek. Sokkal több dallamnak kellett itt forogni ezer év alatt, hogy a magyarság zenei szükségletét kielégítse.

De miért nem írták le? Mi az oka, hogy a rendszeres zenei írásbeliség századokkal a nyelvi írásbeliség után jelentkezik csak? Gondoljuk meg, hogy a mai pontos hangjegyzírás, amely a hangok magasságát is, időtartamát is félreérthetetlenül kifejezi, mindössze néhány száz éves, európai fejlemény. A régi és keleti kultúrnépek, ha volt is írásuk, nem igen írták le zenéjüket.² A görög zene csodás hatásáról sokat olvasunk az írónál. Mégsem maradt fenn egypár jelentéktelen darabnál több, az is inkább a hanyatlás korából. Nem írták le, pedig elég pontos hangjegyzírásuk volt. Élő szóban élt, élő szóval adták tovább.

A régi keleti kultúrák zenéjét (mind egyszerűen!) csak a XIX. században kezdték pontosabban hangjegyezni európai kutatók, holott kétségtelen, hogy több ezer évre nyúlnak vissza. Ha volt is hangjegyzírásuk: elnagyolt, vázlatos, a dallam igazi életét nem tüntette fel. Ezt mindig az improvizált előadás adta meg, ezt lesték el egymástól, így maradt fenn nemzedékről-nemzedékre.

A római egyház zenéje, lényegében szintén keleti eredetű, ugyancsak iratlanul élt, közel 800 évig. Akkor kezdték, eleinte elég határozatlan grafikai jelekkel rögzíteni, csak a XI. század óta tudják a hangmagasságot pontosan jelölni. A ritmus pontos jelzése még későbbi, ezt a gregorián zene már nem is vette be írásrendszerébe. A XII. században kialakult pontos hangjegyzírást, melyből a mai is fejlődött, voltaképp csak a többszólamú zene tette szükségessé. Csak két vagy több, dallamban is, ritmusban is különböző énekszólám számára fontos, hogy pontosan lemérjék az időtartamot, hogy el ne tévedjenek egymástól. Mert a tánczenében maga a mozgás szabályozza az időt. Minden népnél a tánczene virágzott legtovább iratlanul. De a többszólamú énekzene már nemcsak fennmaradásához, hanem pusztá gyakorlatához is megköveteli az írást.

Mikor nálunk a XVI. században az első magyarszövegű dal-töredék feltűnik, ez még nem jelenti a rendszeres írásbeliség szükségletét. Inkább az akkor nagy erővel betört európai szellem iratta

² V. ö. E. M. v. Hornbostel: Ch'ao-t'ien-tzë. Archiv für Musikwissenschaft, I., 477.

le és nyomatta ki Tinódival is dallamait. Hisz oly egyszerűek, hogy írás nélkül is terjedhettek s ami belőlük a nép közt fennmaradt,³ bizonyára nem a nyomtatásnak köszönhette megmaradását, hanem az élő szájhagyományak.

A régi magyar zene csakúgy egyszólamú volt, mint minden keleti zene és mire itt a rendszeres írásbeliség szükségét kezdik érezni, Európa többszólamú zenéje már néhány százados virágzáson túl volt.

Az első spontán írásbeliséget a XVII. századbéli virginálkönyvekben láthatjuk, itt is nem annyira a dallam, mint a kísérő szólam lerögzítése lehetett a közvetlen cél.

A XVIII. század végén a református kollégiumok egyre szaporodó kéziratai ugyancsak a többszólamúságnak köszönhetik létüket. A Maróthi által 1743-ban bevezetett „hármonias éneklés”-hez már kellett a kóta, mert azt már nem lehetett pusztán hallásból megtanulni és fenntartani. Ne feledjük: még ezek az első kísérletei a többszólamúságnak sem általános szükséglet, csak egy törpe éltekisebbségé, néhány iskola merész újítása: az életben még semmi gyökere.

Általánosabbá csak 1850 után lesz a többszólamúság szükséglete egyelőre városainkban (dalárdák!), a falusi népnél még ma sem az. A falusi nép lényegében még ma is tisztán egyszólamúan gondolkodik s legfeljebb a tánczenében érzi holmi primitív, dudaszerű mélyebb szólam szükségét. De még a háború előtt is tanuja lehettem, hogy jómódú székely lakodalomban egyetlen szál cigány szolgáltatja a tánczenét, mindenki megelégedésére. Cigányaink is csak jóval 1850 után kezdtek lassan írástudókká válni, hogy a megnövekedett igényeket kielégítsék. A rádió talán sietteti a többszólamú zene elterjedését a tömegek közt, de egy csapásra százados fejlődés munkáját elvégezni nem tudja.⁴

Ezeken a tényeken nincs mit szépíteni, csak magunkat áztatjuk, a magunk tudományos megismerését nehezítjük meg vele, ha nem igyekszünk a valóságnak megfelelően, pontosan meglátni és leírni zenei állapotunkat.

Nyugati szemmel nézve, persze sivár kultúrátlanság képe ez. De nézzük kelet felől: a tőlünk keletebbre élő, tisztán „orális”, írástudatlan zenekultúrák szempontjából a magyarság körülbelül fele úton van köztük és az európai írásos zenekultúra közt. Nem rangkülönbség ez, csak korkülönbség.

Utóvégre nincs azon semmi szégyelnivaló, hogy mint nép később születtünk és később kerültünk a népek európai iskolájába. Becsülettel igyekszünk s talán többre vittük volna eddig is, ha tanítóink, az idősebb népek, jobb módszert alkalmaznak. A fiatalság mindig előny s nekünk talán lesz még mondanivalónk, mikor ők már kifogytak belőle.

Azonban igyekezzünk tisztán látni, ne csaljuk önmagunkat: mi az általános zenei fejlettség olyan fokán sem álltunk a XIX. század-

³ L. Ethnographia, 1901, 362. I. Zenei Szemle, 1929, I. 45. I.

⁴ Azonkívül éppen a többszólamú zenét egyelőre még nagyon tökéletlenül adja vissza.

ban, mint a németek a XVI.-ban s a franciák a XV.-ben. Hogy egy kisebbségünk egyéni kultúrájában elérte, talán esetenként meg is előzte az európai élite-et, az ne tévesszen meg senkit.

Zenei népkultúránk — és ebbe tartozik egész művelt középosztályunk is — tiszta szájhagyomány-típus: visszhangzik az ország a dalolástól, de azt, amit úgyszólván mindenki tud könyv nélkül, leírva vagy nyomtatva nem látta senki. Pedig az írásbeliség már itt van: nyomtatványokba gyűjtögetik a hagyományos dalkészletet s az új dalok egy része nyomtatásból indul útjára. Másolgatják a nyomtatványokat, tökéletlen kézírással. De a legfőbb terjesztő mód még mindig az élő előadás. A többség nem tud kótát, mert nincs rá szüksége: anélkül is részese lehet a népkultúra zeneéletének. Így marad ez nagyjából a XIX. század végéig. Azóta kezdünk lassan behatolni a többszólamúság világába s ezzel az írásbeliségbe.

Valamennyi írott és nyomtatott zeneemlékünk közös sajátsága, hogy nincs a maga kora európai színvonalán. Ez alól csak az egyházi zenét vehetjük ki, legalább némely kiadványait. De itt is jellemző, hogy úgy a katolikus, mint a református kótás énekeskönyvek minden újabb kiadása újabb sajtóhibákat hozott. Nem javították, senkit sem zavart, mert nem kótából énekelték, nem annak révén terjedt. A kóta csak nélkülözhető könyvdísz.⁵

A Szenczi-zsoltár elterjedésének egyik főakadálya volt a kótázási ismeret hiánya. Valószínűleg csak akkor terjedt szélesebb körökben, mikor már elegen voltak, akik hallomásból megtanulták dallamait külföldön.⁶

Ezt a kortól való elmaradottságot helytelen volna hibául felróni: megfelelt az zenei közállapotaink fejlettségének. Sőt ismételtethetjük: a XVI. századi kótanyomtatás hozzánk korán jött, a köznek még akkor nem kellett. Az élő hagyományhoz szokott magyar nem tudott vele mit kezdeni.

Az is természetes, hogy az első íráspróbák tökéletlenek, mint a gyermek ákombákomai. Tökéletlen a tartalmuk is: a kollégiumi kántus többszólamú harmóniája egy Európában már századok óta letűnt, elavult stílust követ. Nincs ugrás a fejlődésben.⁷

Innen van, hogy zeneemlékeink egész a XIX. század elejéig jobbára oly lejegyzésekben maradtak ránk, amelyek a hangnak sem magasságát, sem időtartamát, másszóval sem a dallamot, sem a ritmust pontosan meg nem határozzák. Örökre le kellene mondanunk

⁵ Az 1751-i Kolozsvári Énekeskönyv címlapjáról: *Melly | Most újabban nem tsak a' SOLTAR-|oknak, hanem a' Régi ENEKEKNEK is tu|lajdon Nótáikat elő-ado Kótákkal meg-|ekesítettén, ... ki-botsáttatott.*

⁶ Asztalos András, nagyszombati polgár ismert leveléből: „Az Psalterium bizonyára kedves volna, de minthogy az magyarok nem tanulják az musicát, nem találják fel az nótáját mindeneknek.” (Sz. Molnár Albert naplója, levelezése, stb. Budapest, 1898, 323. l.) Maróthi György még 1743-ban felemlít őt zsoldárt, ezeket „nem éneklék már nálunk igazán”, ... „a' többít pedig egyiket sem rontották úgy-el nálunk, hogy ne volna valami hasonlatossága és nyoma benne az igaz nótának: főt fokban majd femmi hiba nintsen”. L.: A' Soltároknak A' Kóták Szerént Való Éneklésének Mesterségének Rövid Summája, 5. és 7. lap. E szerint tehát egyetlenegy zsoldárt sem énekeltek hibátlanul.

⁷ L. Szabolcsi Bence: A XVIII. század magyar kollégiumi zenéje. Budapest, 1930.

e dallamok „megfejtéséről“ és csak találgatásokra volnánk utalva, ha nem segítene az élő hagyomány.

Régi kéziratok dallamaink egy része ugyanis fennmaradt a nép közt, szinte napjainkig. Ha ezek élő hangzásával fülünkben, közeledünk a kéziratokhoz, lassan megnyílik titkos értelmük és ha maradnak is homályos pontok: a ma már nem ismert dallamok valószínű alakját is inkább ki tudjuk következtetni. Természetesen bele kell vonnunk az összehasonlításba az egész élő és írott hagyomány anyagát, az egyházit is. A kéziratok jóságának egyik mértéke lehet, hogy a bennök található egyházi dallamok mennyire egyeznek a hibátlan nyomtatott forrásokkal.

Azokban nemcsak a kezdetleges kézirat, de a legjobb nyomtatott forrás sem tárja fel a dallam igazi életét. Tudjuk a népénekből is, az európai zenetörténetből is, hogy a dallam élő előadásban díszítő hangokkal bővült. Ezek jelzését még a legpontosabb nyomtatványokban sem találjuk. Csak néhány kézirat tesz rá kísérletet a XVIII. század végén. A dallamdíszítés európai módjáról bő teoretikus irodalom és számos, írásban is kidolgozott példa tájékoztat.⁸ Cigányaink díszítómódjában is sok érdekes régiség élhetett tovább. Az a kár, hogy míg virágában volt, senki se tanulmányozta. Amíg pontosabban meg nem vizsgáltuk, mennyiben érvényesült nálunk az európai szokás, a néphagyományban megfigyelhető díszítómódot kell feltekeznünk régibb emlékeink kivételében is.

A következőkben néhány dallamnak régi kézirat vagy nyomtatványban meglevő alakját összehasonlítjuk az élő hagyományban fennmaradt alakjával.

1. „Siralmas volt nékem . . .“ Dobai István éneke egy XVIII. századbeli kéziratból. L. a hozzátartozó népi változattal: Magyar Zenei Lexikon, I. 562. l.; változata P. Horváth Ádám gyűjteményének 191. száma; továbbá: Kodály: „Magyar Népzene“, VII. füz., 38. sz.

2. „Rákóczi kesergője“. Népi változata: Kisfalussy-Társ. Népk. Gyűjt. XIV. 275. l. és Kodály: „Magyar Népzene“, VII. füz., 42. sz. A vele egybevethető régi kézirat P. Horváth Ádám, és egy sárospataki gyűjteményből fényképmásolatban, Magyar Zenei Lexikon, II., 80. l. után és I., 439. l. előtt, VI. tábla. P. Horváth Ádám gyűjteményének dallamai cinkografált másolatban: Magyar Zenetudomány, 1907, 1911.

3. „Csendes ékes nótám“, egy 1749-i ponyvanyomtatványból, a hozzátartozó népi változattal együtt: M. Zenei Lexikon, II. 67. és „Magyar Népzene“, VIII. füz., 43. sz.

4. „Kádár István éneke“: „Magyar Népzene“, VII. füz., 37. sz. A vele egybevethető régi dallam egy valószínűleg XVI. századi egyházi ének. Dallama legkorábban az 1751-i Kolozsvári Énekeskönyvben; fényképmásolatát a 10. oldalon közöljük.⁹

⁸ L. Osváth János: Nemzeti zeneművészet. Budapest, 1908, 101. sk. lap. Az ott idézett külföldi irodalmon kívül néhány azóta kiadott XVI. századi forrásból is tanulmányozható.

⁹ A fényképmásolat egyúttal példát ad némely régi nyomtatványunknak, de különösen a szóbanforgó énekeskönyvnek egy jellemző sajtóhibájára: a záróhang egy hanggal magasabb. Könyvünknek 57. dallamában hibás a záróhang: többnyire magasabb, 17 esetben mélyebb. Elején is hibásnak látszik a dallam. A későbbi nyomtatványokban, így az 1774-i debreceni négyszólamú zoltár függelékében a dal-

Ha megvizsgáltuk e dallamok régi hangjegyzését, hallgassuk meg, hogyan hangzanak az élő hagyomány szerint.

Már első hallásra világos, hogy a régi hangjegy csak vázlatát adja a dallamnak. Az élő előadás teremti meg a kidolgozott képet. De itt a bökkenő: talán soha kétszer egyformán. Ennek az énekstílusnak lényegéhez tartozik a proteusi változás. A kóták figyelmes vizsgálatából többféle fokozatát látjuk. A 2. sz.-ban alig van díszítő hang, inkább csak a ritmus finom eltérései, szöveghez idomulása ragadják meg figyelmünket. A 3. sz.-ban az előadás földíszíti a dallam törzsét, nagyjában egyformán, csak az egyes díszítő hangok elmaradása okoz strófánként kis különbséget. Már az 1. és 4. sz. változásai nemcsak a ritmusra — amely a 4. sz.-ban különösen alkalmazkodik a szöveghez és szinte a dramatikus deklamáció eszközévé lesz —, nemcsak a díszítő hangokra terjednek ki. Ezekben a strófánként megújuló, a szöveg minél találóbb kifejezését kereső előadás a dallam törzshangjait is kikezdi, megváltoztatja s az alapmelódiát egyre újabb és meglepőbb világitásban mutatja be. Itt ér

el a népének odáig, hogy teljes értékű művészetnek kell elfogadni, s minden folklorista tanúsíthatja, hogy egy-egy sokversszakos dal sikerült szabad előadása, még öreg ember erejevesztett hangján is, oly magasrendű művészi élményt jelenthet, amelyet rendszeren csak a világárosok koncerttermeiben szokás keresni és találni.

89. LXIX. DITSÉREK.

Sless nagy UR Isten én segítségemre,
 Es légy figyelmetes az én befédemre;
 Emlékezzél reá Őent ígéretedre,
 Hajtsad füleidet én könyörgésemre.

Van-e jogunk feltételezni, hogy ez az előadás ilyen lehetett a régi lejegyzés vagy nyomtatvány idején?

Nincs súlyosabb tévedés, mint a jelen képét a távoli multba vetíteni. De éppoly esztelenség volna tagadni, hogy egyes jelenségek, vonások igen soká élnek.

A hagyomány hosszú életét bizonyítja, hogy a honfoglaláskori énekek még a XIII—XIV. században is éltek. Mennyivel tovább élhet egy zenei idióma, mely vallási és politikai jellegű üldözésnek hozzáférhetetlen. Nyelvemlékeink bizonyossága szerint nyelvünk 400 éve alig változott. Miért változott volna többet a zene? hisz nincs olyan természetű hivatalos és elkoptató behatásoknak kitéve, mint a nyelv, amely végre nemcsak a költészet eszköze, hanem a mindennapi élet gyorsan változó formáihoz simuló gyakorlati szerszám is. Ha népünk mai nyelve közel áll a kódexekéhez, bátran mondhatjuk: zenei nyelve még sokkal közelebb állhat a kódexek korának zenei nyelvéhez.

Látszólag ellentmondás van benne, hogy nem változott a dal-

lam első hangjai — a fenti kulcs szerint — $e_1 d_1 e_1 f_1 s_1 g_1 g_1 a_1 a_1 g_1 f_1 e_1 e_1$. Ennyivel is közelebb áll a népi változathoz, Kádár István énekéhez.

lam, holott ma is folytonos változás a lényege. De éppen ez a bizonyítéka állandóságának: hogy százados használat, mindig új, mindig más előadás ellenére, az alapformák azonossága megállapítható a régi feljegyzésekből. Ezzel meghatároztuk azoknak értékét is: okmányszerűleg igazolják, hogy a dallamok már akkor éltek. Fel nem becsülhető értékük ez, még ha arra nem alkalmasak is, hogy a dallamok igazi mivoltát csupán belőlük megismerjük.

De vajjon megismerjük-e azt akár a fonográffelvétel alapján, nagy fáradsággal készült, aprólékosan pontos lejegyzésből? Nem! Ez a zene nemcsak iratlan, hanem végeredményben leírhatatlan. Mindig marad benne valami, amit a legfejlettebb kótairás külön célra konstruált jeleivel sem tud ábrázolni. Nem ismerhető meg fonográffelvételek meghallgatásából sem, mert a fonetikai kép egy részét a fonográf eltorzítja, más részét eltünteti.

Tovább megyek. Nem ismerhető meg olyan művész-énekes előadásából sem, aki külön tanulmányt végzett az eredetihez lehetőleg hű előadás elsajátítására, a mellett, hogy a tradíció alapjait gyermekkori emlékekben hozta magával.¹⁰ Még ilyen művész előadása is, ha művészetnek teljes értékű, tudományos megismerésnek nem az.

Mi hát a tennivaló, ha sem írásból, sem gépből, sem erre begyakorolt művész énekéből nem ismerhetjük meg igazán? Ezt kell a legnagyobb nyomatékkal hangsúlyoznunk: **A zenei néphagyomány tudományos értékű megismerése csak a helyszínen megfigyelt élőszóbeli előadás alapján lehetséges.**

Kétszeresen fontos ez a követelmény ma, mikor már alig olvassunk fennszóval. A csendes olvasás elsorvasztotta a szó testét, de lelkének egy részétől is megfosztotta. Nem is szólva arról, hogy városi fonetikánk rohamos átalakulása egyre távolabb visz a nyelv eredeti hangzásától, s ezzel a szöveges dallamok valódi hangképétől, fonetikai igazságától.

De a dal teljes létszerűségéhez még sok minden hozzátartozik. Tudjuk mennyivel élesebb és maradandóbb az élőszó hatása, mint mikor írásból, fantáziánk segítségével kell előbb az életbe át helyezni. S még hagyján, ha fantáziánk az élőszó sokszori hallásán odáig fejlődött, hogy elképzelése megközelíti a valóságot. De aki sohase hallotta? S tegyük hozzá: sohase látta? Mert az éneklők, környezetük látható része is hozzátartozik a kép teljességéhez. Egy tekintet, egy mozdulat, a ruhaviselet: csakúgy szerves részei az összbenyomásnak, mint a zene ritmusa, vagy az énekes hangszíne.

Régi dallamfeljegyzéseinket, e halvány hieroglifokat étellel megtölteni, életre kelteni csak olyasvalaki próbálhatja, aki elegendő hangképzetkincset gyűjtött az élő hagyomány helyszíni megfigyeléséből. Csak az tud elmenni ezeken az írásokon, aki mintegy személyben is részesévé lett az élő hagyománynak.

Ez a helyes szó! Nem elég tudósmódra, anyaggyűjtésszerűen „megismerni” az anyagot, azt „lege artis” feldolgozni s lélekben talán idegennek maradni tőle. Emberileg is részesévé kell válni a hagyománynak s ezzel egy embercsoport lelki életének. Csak így

¹⁰ Az előadáson tárgyalt énekeket dr. Székelyhidy Ferenc, a M. Kir. Opera örökös tagja mutatta be.

jutunk hozzá ahhoz, ami másképp nem adható át, mint élő lényről élő lényre, szemtől-szembe való találkozással. Hogy mennyire a lényegre tartozik ez éppen ma, a mindent pótolni akaró gépek korában, napról-napra világosabban láthatjuk. A gép, minél többet akar és tud megfogni az életből, annál távolabb is visz tőle. Az élet hamvát, a dalok atmoszféráját semmilyen gép nem tudja megfogni.

Az életből kell tehát kiindulni, az élő, nehezen bár, de megismerhető Mából. Azután haladni lassan visszafelé, tőlünk távolabb eső korokba, amelyekbe ez a Ma még bevilágít és, bízunk benne, mind messzebbre fog világítani.¹¹ Foglalkozunk régi kéziratainkkal, de előbb az élettel. Leírhatatlan érzés, egy régi írás kezdetleges ákombákomában az életnek, a magunk életének egy darabjára ismerni. De nem sokat mondhat egy régi kézirat annak, aki az élettel nem tudja összekapcsolni. Kevés a régi feljegyzésünk: kevesebbet búsuljunk azon, amink nincs és többet örvendjünk azon, amink van. Örvendjünk, hogy olyan ország fiai lehetünk, melynek még van élő hagyománya, hogy a magyar zene Monumentáinak értékesebb fele nem könyvtárakban szunnyad, hanem élve él, hogy olyan korban élhetünk, amelyet a nyugati népek magukra nézve már csak rekonstruálni tudnak. S ezt a kort — mint kortársak, szem- és fültanuk — meg is figyelhetjük.

Nem könnyű ez a megfigyelés. Különleges egyéni képességet, sokoldalú iskolázottságot kíván. De a cél és az eredmény megéri a fáradságot. Ez a fajta tudomány sohasem válhat üres szalmacsépléssé, mert tárgya és célja egyaránt az élet.

*

Most, hogy a zenetörténet területén némi élénkülés észlelhető, nem tartottam időszerűtlennek ezeket elmondani. Zenetörténészeink könnyen abba a csalódásba esnek, hogy a néphagyomány anyaga már „össze van gyűjtve“, nekik elég azt könyvből megismerni, a többi már elmeél, kombináció dolga, van itt tudományos munkára való „anyag“ elég. Végzetes tévedés: ez a holt anyag senkiben sem fog megelevenedni, aki nem az életből merítette ismeretét. A magyar zenetörténész nem tud igazi eredménnyel dolgozni, ha nem megy ki falura, hogy az ott élő zenei hagyományt saját szemléletéből megismerje.

Tudom, hogy ez nincs benne a német egyetemek zenetörténeti szemináriumainak tantervében. Náluk más az anyag, más a módszer. A mi kulturális helyzetünk sajátossága követeli ezt, nálunk a tudományos vizsgálat anyaga másképp meg nem fogható.¹²

¹¹ „... a nyelvész kötelessége ..., hogy legkisebb árnyalatig kinyomozza a nyelv szellemének élő nyilatkozásait (s a mult irodalmi hagyományát csakis ez élő szellem kritikája mellett fogadja el)...“ Arany János egy cikkéből. Szépirod. Figyelő, 1861, 625. l. — „Néha a népnyelv oly régiséget megtart, a minőt legrégebb írásainkban sem lelünk.“ Mészöly Gedeon, M. Ny., 1914, 6. l.

¹² Tudományos irodalmunkat más téren is jellemzi az élettől, annak közvetlen megfigyelésétől való húzódozás. Szinnyei József nem hiába állítja elénk az északi nyelvészek példáját. (Magyar Nyelv, 1914, 51.) „Sajnos azonban, hogy a gyűjtés terén a mi munkálkodásunk nagyon csekély volt az északi szaktársakéhoz képest. Ő közöttük mindenik finnugor nyelvnek megvan a maga specialistája. Mindegyikük hosszabb időt — némelyikük négy-öt esztendőt — töltött el tanul-

Összefoglalom mondanivalómat: A magyar zenetörténeti munka előfeltétele és legfontosabb segédtudománya a zenei néprajz. Zene-történeti adatokra az élet színét és melegét csak néprajzi tudás és tapasztalat hozza meg. Ezért a magyar zenetörténésznek előbb folkloristának is kell lenni. Írott emlékeinkkel nem tud mit kezdeni, ha nem ismeri a népzenei hagyományt személyes tapasztalatból. Ez az ismeret nem szerezhető meg hosszabb-rövidebb falun lakás nélkül. Nem pótolhatja a legszorgalmasabb könyvtári munka, fonogrammtanulmány sem. A fonogrammban az élő előadás számtalan fontos eleme elkallódik. Aki nem szerzi meg élő előadásból a szükséges képzetkincset, a régi dallamok kótaképét nem tudja igazi életformájukban elképzelni.

Magyarországon kétféle zeneélet folyik: a fővárosi, amely csak lényegtelenül különbözik a nyugati nagyvárosokétól, s egy másik: a magyar zenetörténet tulajdonképeni tárgya, az élő hagyomány fenntartója: a népkultúra zeneélete. Ebbe kell beleélni magát a magyar zenetörténésznek. Ha ezt jól megismeri, már tett egy lépést a multba, mert itt egy darab mult él a jelenben.

Természetes, e mellett fel kell készülnie a külföldi zenetörténész teljes fegyverzetével is. Mint mindenben, ebben is többet kell tudni a magyarnak a külföldinél, ha célt akar érni.

Nem lehet produktív magyar zeneszerző, aki nem fogadta be és nem virágoztatta ki magában az élő zenei hagyományt, s nem azt folytatja a maga módján.

Nem lehet produktív zenetörténész sem, akinek ereiben nem pezseg az élő hagyomány.

Erős átfogó érzés nélkül a tudományban sem lehet nagyot alkotni. Ez nem mindenkinek dolga és apró részletek tisztázása is hasznos munka lehet. De másképp derít fel egy apró részletkérdést is, aki folytonosan az égszert érzi magában.

A zenetörténésznek nem azért kell megismerni a népzeneit, hogy új variánsokat gyűjtsön és regisztráljon,¹³ hanem hogy életre keljen benne is a hagyomány élete, — ne csak kívülről nézze, hanem ő maga is aktív részesévé váljon. A nemzet lelki életét a maga teljességé-

mányúton egy vagy több rokonnép körében s nélkülözések között, idegölő fáradtságos munka árán oly rengeteg anyagot gyűjtött össze, hogy holtig sem fogy ki a földolgozni valóból... Nem mintha nem akadna nálunk is több elszánt és rátermett vállalkozó, de nem tudjuk előteremteni a rávaló költséget. Ennélfogva ezen a téren jórészt arra vagyunk utalva, amit a finnugor Társaság nyújt a külföldi szaktársak gyűjtéséből. A mi társaságunk természetesen — legalább addig, amíg anyagi ereje tetemesen meg nem gyarapszik — nem sorozhatja a maga föladatai közé a rokonyelvek anyagának gyűjtését; neki elég gyűjtenivalója van idehaza, s kötelességének tudatában már több évvel ezelőtt hozzáfogott a magyar népnyelv anyagának tervszerű összegyűjtéséhez."

Hogy még e téren sem tettünk eleget (bár nyelvészeink előtt állott *Budenz* példája is: M. Ny., 1923, 17—18.), később ugyancsak *Szinnyei* panasolja: „Nem tudunk eléggé hozzá férközni... a nép nyelvéhez. Vannak nyelvjárásleírásaink szép számmal; de legnagyobb részük kezdő ember munkája: szemináriumi dolgozat vagy legföllebb doktori értekezés." M. Ny., 1926, 78. — De hát miért maradt ilyen nagyfontosságú feladat kezdőkre?

¹³ Bár egy kis gyűjtőszerencse mindenütt hozhat még meglepő eredményt.

ben kell átélnie, csak így remélheti, hogy megtalálja annak zenei vetületét, megérti benne a zene funkcióját.

*

Nemcsak zeneéletünk: egész kultúránk két, egymással alig összefüggő külön világra szakad. Egyfelől az idegenből kölcsönzött, fordított, onnan gyarapodó magaskultúra, másfelől a hagyományban gyökerező népkultúra. Egyik a másikról nem igen akar tudni. Ámde igazi élet csak a kettő egyesüléséből terem. Szerencsés fejlődésű országokban a magaskultúra a népkultúra egyenes folytatása. Ettől már elestünk. A népkultúra felnövekedését nem volt, nem lehetett türelmünk megvárni. A sebtiben behozott idegen kultúra azonban nem tudott eggyé válni a más gyökérből nőtt népkultúrával.

Pedig mégis erre kell törekednünk. Egyelőre egyénenkint. Előbb a magas kultúra hordozói kell hogy magukévá tegyék a népkultúrát s azt a maguk személyében harmonikusan feldolgozzák. Csak úgy lehet termékeny az idegenből kölcsönzött magas kultúra, ha gyökéret tud verni a népkultúrában.

Majd ha lassankint eltűnik minden ellentét a magyar hagyomány és külföldi gyökerű kultúrintézményeink közt, ha ezek a hagyományra támaszkodva igyekeznek azt a *maga* növése irányában továbbfejleszteni: valamikor mégis csak valósággá válik, ami ma még csak kevesek elképzelésében él: a szerves, egységes magyar kultúra.

*

(Deutscher Auszug.) *Folklore und Musikgeschichte*. Verfasser führt aus, dass der Musikhistoriker in Ungarn ein wesentlich andersgeartetes Material vorfindet als in den westlichen Ländern Europas. Die ungarische Musikkultur hatte, und hat teilweise bis heute noch, einen orientalischen Charakter. Auf orientalische Herkunft und orientalisches Wesen deutet ihre Einstimmigkeit, ihre mündliche Tradition, ihre eigentümliche Vortragsart, die freie Improvisation, usw. Das Bedürfnis einer schriftlichen Fixierung erwacht hier verhältnismässig spät; erst im 16. Jh. beginnt man weltliche Melodien niederzuschreiben, noch mehr sporadischer Initiative, als dem allgemeinen Bedürfnis folgend. Mehrstimmigkeit und eindeutiges Schriftwesen hängen eng zusammen: beginnt ja doch auch in Westeuropa die Tonhöhe und Zeitwert fixierende Notenschrift erst im 12. Jh., als eine Folge und Forderung der mehrstimmigen Praxis. Dagegen erschien eine genaue schriftliche Fixierung in Ungarn, wo sich bis zur allerneuesten Zeit kaum ein Bedürfnis nach Polyphonie regte, eigentlich überflüssig. In diesem Zuge drückt sich nicht etwa „Unkultur“, sondern eine andersgeartete und jedenfalls jüngere Kultur aus.

In der ungarischen Musikkultur des 19. Jh.s erinnern manche Züge an das 15. Jh. in Frankreich, und an das 16. Jh. in Deutschland (herrschende Rolle einer, zum guten Teil anonymen und überwiegend „schriftlos“ gedeihenden, volkstümlichen Liedproduktion). Ungarn hat in gewissem Sinne eine Doppelentwicklung durchgemacht: einerseits nahm es stets teil an den europäischen Kulturströmungen, die bald nach ihrem Erscheinen auch hier auftraten, — einige, wie die Reformation, drangen sogar bis in die weitesten Volksschichten, während die in engerem Sinne genommenen Kunstströmungen sich mehr auf eine geistige Elite beschränkten. Andererseits aber folgte die Nation neben und unter diesen europäischen Strömungen, unabhängig von äusseren Einflüssen, langsam und unaufhörlich

ihren eigenen Entwicklungsgesetzen. In der Musik kam diese Eigenentwicklung erst im 19. Jh. so weit, dass die Mehrstimmigkeit zum Bedürfnis und zur Forderung breiter Schichten wurde; gleichzeitig erschien auch die Forderung eindeutiger Schriftlegung. So ist es zu erklären, dass der Musikhistoriker Ungarns in früheren Jahrhunderten nur spärliches Material, und auch dies meist ungenau, andeutungsweise aufgezeichnet, vorfindet; ein Beweis dafür, dass die Aufzeichnung in älteren Zeiten Nebensache war, während die Musik selbst ihr eigentliches Leben in der Schriftlosen, mündlichen und instrumentalen Tradition fortführte. Daher auch die, zum historischen Material verhalten, ungemene grössere Lebhaftigkeit und Plastik des notenfreien Singens und Musizierens.

An der Hand einiger, vom Mitglied der K. ung. Oper, Dr. *Franz von Székelyhidý*, vorgetragenen Beispiele, wird das Verhältnis alter Aufzeichnungen zu ihren, im Volksgesang weiter lebenden Varianten beleuchtet und daraus die Folgerung gezogen, dass der Musikforscher ohne genaue Kenntnis der Praxis niemals zur richtigen Deutung der alten Notierungen gelangen kann. Er muss daher die lebende Tradition in ihrer Totalität in sein Studium einbeziehen. Einfache Kenntnisnahme der Resultate folkloristischer Forschungen Anderer genügt nicht. Er muss selbst praktischer Folklorist sein, die Volksmusik — Quelle und Sammelbecken jener lebendigen Tradition — aus eigener Anschauung an Ort und Stelle studieren, um jene, noch lebendige alte Musikpraxis mitzuerleben, die ihm in manchen Fragen Aufschluss geben wird, wo die Schriftzeichen versagen. Die Gesamtheit ungarischen Wesens offenbart sich auch dem Musikhistoriker nur durch erschöpfende Kenntnis der Volkskultur, wie denn auch das Ziel einer organischen ungarischen Kultur nur durch Verschmelzung der meistens aus fremden Impulsen entstandenen Hochkultur mit der ursprünglichen Volkskultur zu erreichen ist.

Kodály Zoltán.

TÁRGYI NÉPRAJZI FELADATAINK ÉS AKADÉMIÁNK.

A „vulgus in populo“ fogalmazásban végzett néprajzi kutatás eszményi végcélja, röviden megmondva, egy adott népközösség életfolyamatának tudományos megismerése, ahogy az a közösség *teljes műveltségvagyományában* tükröződik.

Magától értetődik ebből a teljességből, hogy a kutatást a közönségnek nemcsak *szellemi*, hanem *anyagi* megnyilvánulásaira, azaz a *tárgyi javakra* is ki kell terjeszteni. Annál inkább, mert e kettő, mely *élő népek* esetében együtt van, nemcsak elméleti, hanem tapasztalati megállapítások szerint is, elválaszthatatlan összefüggésben s így kölcsönhatásban áll egymással. Szakembereknek ezt nem kell bizonyíthatnunk.

Milyen más és mennyivel nehezebb a helyzete a néprajzzal szemben a *régészetnek* — mely gyakran hasonló végcél felé törekszik —, mert neki egyedül a tárgyi anyag s annak is csupán a földben megőrzött része áll rendelkezésére, míg az illető kultúratermelő népre nézve, sok esetben jóformán semmiféle ilyen megszólaltatási lehetősége, sőt gyakran etnikai támasztéka sincs.

Ennek ellenére azt kell látnunk, hogy a *halott népek* tárgyi maradványaival foglalkozó archaeológia már régtől fogva fáradha-